

Biblioteka
NASLIJEĐE

TIM *press*

Biblioteka
NASLIJEĐE

JACQUES DE SAINT VICTOR
Via Appia
Putovanje najstarijom cestom Italije

Naslov izvornika
Via Appia
Voyage sur la plus ancienne route d'Italie

© Équateurs, Paris, 2016.

© za hrvatsko izdanje:
TIM press d.o.o., Zagreb
Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14
E-mail: tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-8075-43-8

Jacques de Saint Victor

VIA APPIA

Putovanje najstarijom
cestom Italije

S francuskoga prevela

Jelena Butković

Zagreb, 2018.

Micheli

Prostor i vrijeme iznenada će se pomiješati;
živahna raznolikost trenutka stavit će
velika razdoblja jedno do drugog
i time ih ovjekovječiti.

Claude Levi-Strauss,
Tužni tropi

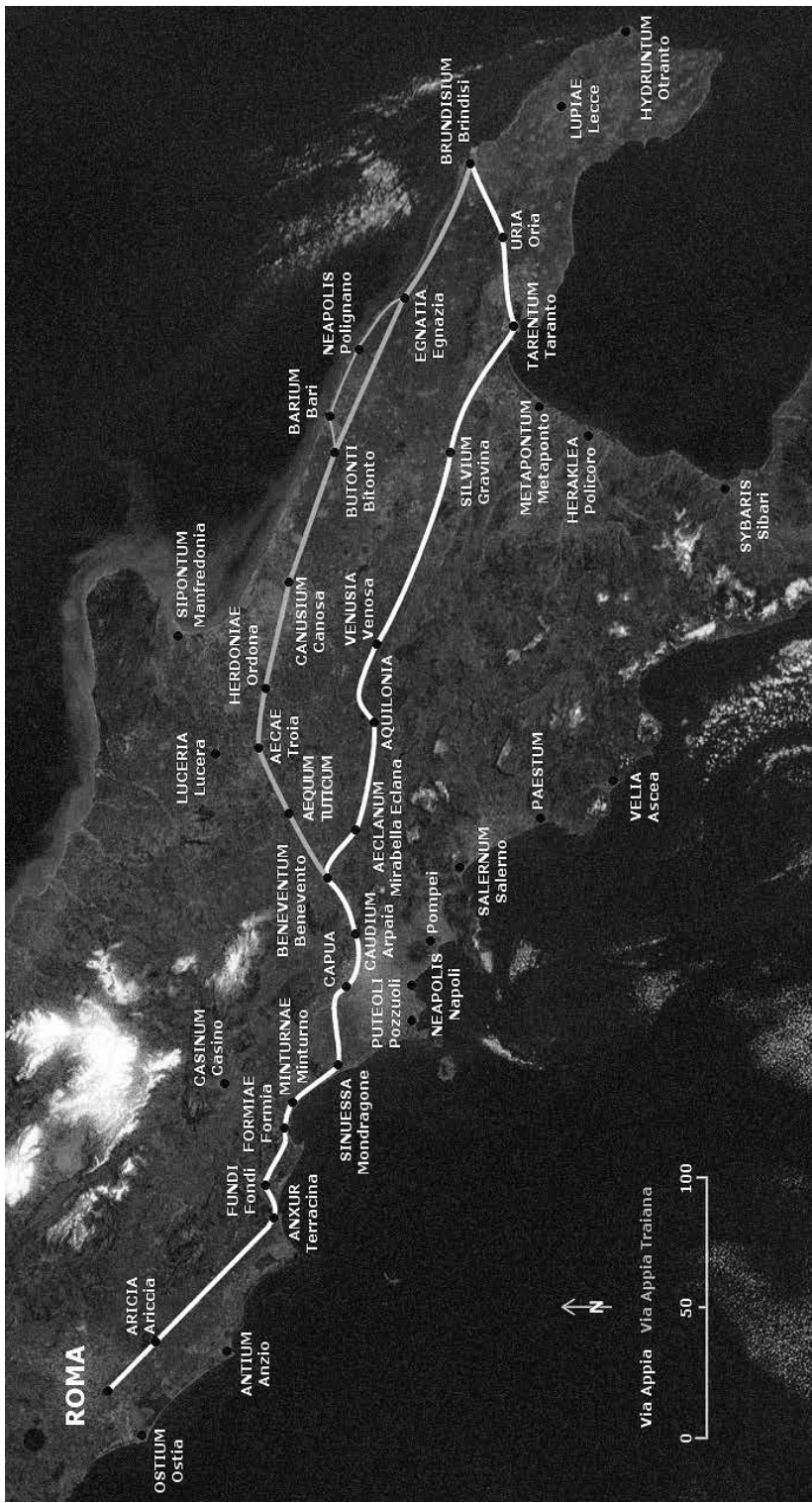

Foto: NASA

Sadržaj

I	Prva dionica	9
II	Apijski <i>feng shui</i>	17
III	<i>Francigena del Sud</i>	22
IV	Mediteranska govornost	27
V	„Gangsteri s Apijeve ceste“	34
VI	Frattocchie	40
VII	Zanimljivosti nadohvat ruke	45
VIII	Mafijaški Jug počinje u Romanini	49
IX	<i>Un' estate fa</i>	52
X	Tri Krčme	57
XI	Fašizam <i>divljeg Zapada</i>	63
XII	<i>Mare nostrum</i>	68
XIII	Anksurov hram	76
XIV	<i>Pitanje</i>	83
XV	Vandejski ustanak	92
XVI	<i>Aurea mediocritas</i>	97
XVII	„Koridor silovanja“	104
XVIII	Ulaz u Podzemlje	116
XIX	„Raj ludih pakao je mudrih“	123
XX	Ta duša obožavaše Cimarosu...	132
XXI	Las Vegas antike	140
XXII	<i>Furculae Caudinae</i>	151
XXIII	<i>Morosità</i>	158

XXIV	Vještice iz Beneventa	165
XXV	Ljubav u stilu „Rubygate“	174
XXVI	<i>Puer Apuliae</i>	183
XXVII	Krist se zaustavio (i) u Venosi	190
XXVIII	Pustinjakov san	199
XXIX	<i>Abbasso la pastasciutta!</i>	205
XXX	Duh Choderlosa de Laclosa	217
XXXI	Fiziologija plaže	225
XXXII	Počeci čovječanstva	235
XXXIII	Surova zemlja <i>caporala</i>	244
	Epilog	253
	O autoru	257

I

Prva dionica

„Znači, nemaš pametnijeg posla?“

Stigao sam pred mala vrata Parlamenta u ulici Missione, s naprtnjačom na leđima, planinarskim štapom i planinarskim cipelama, spreman za tri tjedna hodanja, od Rima do Apulije. Put dug petsto kilometara. Dvojica stražara pred palačom Montecitorio u čudu su me gledala. Tko je ovaj koji se u planinarskoj opremi našao pred Zastupničkim domom? Pravila su ovdje bila nešto blaža nego u Francuskoj – Italija je zemlja opuštenijeg načina života, barem za neke – no ne treba pretjerivati. U tim teškim vremenima – islamistički atentati počeli su puniti crnu kroniku novina posvuda u Europi – bilo kakvo neobično ponašanje moglo je izazvati probleme, čak i u Rimu. Michela je sišla na ulicu. Jednim pogledom umirila je stražare. „Donio mi je ključeve stana.“ Stražari su shvatili da ne predstavljam opasnost za nacionalnu sigurnost.

„Onda, zaista si odlučio poći?“

U njenom se glasu osjetila nevjerica. To je zapravo značilo: „Ti, dakle, nikada nećeš odrasti!“ Michela nije mogla vjerovati da netko želi izgubiti tri tjedna kako bi stigao u Apuliju, umjesto da za jedan sat, zrakoplovom, bude u Brindisiju. Za nju su te povijesne avanture, ta strast prema ruševinama, ljubav prema ostacima starih građevina i antiknim razvalinama bile hir ostarjelog znanstvenika. Bila je posve neosjetljiva na taj san o

hodaњу najstarijom cestom Zapada. „U tvojim godina-
ma!“ Vrijeme curi, a bilo je još toliko drugih stvari koje
je trebalo napraviti: napisati znanstvene knjige, članke i
priloge za kongrese te pripremati predavanja.

Želja za tim putovanjem javila se prije više od deset
godina. U mjestu San Giorgio Ionicu, usred pustopoljine
u Apuliji, u dnu udoline, otkrio sam da postoji još jedna
via Appia, nedaleko od turističke ceste Appia Antica, one
koju svi posjećuju i koja počinje nekoliko metara iza ka-
takombi San Sebastiana. Otkriće da se cestica koja iz San
Giorgia, usred čempresa, vodi do prijevoja Grottaglie,
također zove *via Appia* bilo je posve slučajno i pomalo
uzbudljivo. Neka druga Apijeva cesta, *ni posve ista, ni
posve drukčija*, koja vodi do Brindisija na Jadranskom
moru, do vrata Istoka.

U mojim su se mislima otvarali čudesni svjetovi. *Via
Appia* me podsjećala na štivo iz djetinjstva, na mitsku
cestu kojom su prolazili rimski legionari i Hanibalovi
slonovi, na pobunjene Spartakove robove, na Cezarova
i Augustova bojna kola, na križarske bojne na putu za
Svetu Zemlju i na kočije putnika na *Grand Touru*... Cesta
nad cestama, prva od svih rimskih cesta, kraljica, *regina
viarum*, kako je veliča pjesnik Publije Papinije Stacije.

„Ako misliš da imaš vremena na bacanje“... Michela
ga nije imala. Njen se život odvijao kao po špagi. Parla-
ment u Rimu, jer je bila zastupnica pa je morala u njemu
boraviti (u Italiji je nazočnost parlamentarnih zastupni-
ka obavezna), predavanja iz moralne filozofije u Parizu
i, vikendima, po cijeloj Italiji. Nasreću, ja nisam imao
takve obveze. Mirno sam mogao odvojiti nekoliko dana
kako bih prošao Apijevom cestom, otkrio skrovitu Ita-
liju, bogatu slavnom prošlošću, nepoznatu Italiju, punu
starih praznovjerja, neobičnih legendi i čudnih obreda,
zemlje pod vječnom dominacijom. Može li se još iskopati

posljednje ostatke nestale civilizacije, koja je, kako kaže Pasolini, i dalje „naglašeno prisutna u onima koji je još žive“?

Postoji, kako svi znaju, nekoliko *Italija*. Kriza je produbila jaz između sjeverne i južne Italije. Prva je bogatija od Njemačke, a druga pati i propada na isti način kao Grčka. Krećem ususret onoj koju su s pravom nazivali Velika Grčka, *Magna Græcia*, više grčka nego talijanska. Nekoć kolijevka naše civilizacije, danas se ziba između obala *mare nostrum* i susjeda, Grčke.

Nakon svjetske ekonomske krize, većina stanovnika Mezzogiorna*, među njima i oni dobrostojeći, žive u strahu da će se jednog dana s njima postupiti kao sa susjedima Grcima. Već sada se upire prstom u njih. *La Grecia l'abbiamo in casa*. „Grčka, nju imamo kod kuće“, tog se ljeta o jugu Italije moglo pročitati u novinama.¹ Mezzogiorno, kamenčić u čizmi Italije koja nastoji biti dobar učenik „modernizacije“. I nitko zbog njega nije zabrinut; kao ni zbog Grčke. Jug se ne uklapa u toliko hvaljen Renzijev talijanski *risorgimento*. Nada koja je postojala u godinama velike izgradnje, godinama procvata, počela je od 1971. kopnjeti. I u Francuskoj su obećanja *Slavnih trideset* prošla. No ovdje je još gore. Trećina stanovništva Mezzogiorna živi ispod praga siromaštva. Siva ekonomija rasplamsala se, a sjena najbogatije mafije svijeta, nakon razdoblja slabljenja, ponovno se nadvila nad tom ukletom zemljom.

Hoće li me ovo putovanje dovesti do novih spoznaja?

Ta izgubljena Italija bila je kolijevka civilizacije, *prve*, blage i okrutne. Tijekom stoljeća ona se urušila u dodiru s drugom civilizacijom, racionalnijom, učinkovitijom,

* Tal. naziv za tal. Jug; poznat je i naziv Meridione. (op. prev.)

1 *Il Corriere della Sera*, 31. srpnja 2015.

ali tek neznatno prosvjetljenijom. Mediteran u nju više nema povjerenja; ipak je ona bila domovina mitova, ali i civilizacije. Izumila je gotovo sve: filozofiju, tragediju, komediju, demokraciju, državu, pravo, ekonomiju (*oikonomía*, znanost nastala iz pseudoaristotelovske kuće), Boga, pa čak i čovjeka i jedinstven odnos prema vremenu, tom zrcu vječnosti koja curi svake sekunde.

Ali ta *prva* civilizacija prožela je sve.

Via Appia je početak i kraj. Novi se Mezzogiorno stvara pred nama, pa i u Francuskoj.

Magna Græcia, zrcalo naše sudbine?

Svrha ovog putovanja nije bila dati novi prilog „poeziji ruševina“, opasnost koja uvijek prijeti kad se piše o Italiji a nameću je sjene velikana: Goethea, Chateaubrianda, Madame de Staël, Henryja Jamesa... Sjećam se podrugljivog ulomka sjajnog ogleđa Jean-Françoisa Revela pod naslovom *Pour l'Italie* (*Za Italiju*, 1958.), koji bi se zapravo trebao zvati *Contre l'Italie* (*Protiv Italije*), jer je bio nepravedan prema *bel paese*. Vraćam mu se jer sili um da preispita sebe i svoje zablude. Revel se vrlo kritički odnosi prema tim putopisima iz Italije. Njihovi su autori *pozeri*. Tako Chateaubriand, prema Revelu, neprestano ponavlja „kao veliko otkriće“ banalnu tvrdnju o „razlici između nestale moći carskog Rima i beznačajnosti aktualnog Rima“. Revel se uspješno zabavlja tom „govornom figurom“: svi pisci prepisuju jedan od drugog. Ipak, tko usred rimskih ruševina istodobno nije doživio osjećaj poniznosti i taštine? Već dugo vremena posjećujem taj umorni grad. Taj me osjećaj ne napušta. Zašto bih ga se uopće rješavao? Treba li uškopiti malograđanina koji čuči u svakome od nas? Još od vremena studiranja, u Rimu se osjećam sigurnim. Dok su rođaci i prijatelji jurili u London ili New York kako bi razvili vještine za zgrtanje

novca, ja sam se skrivao iza Aurelijevih zidina. Zahvaljujući okrilju tog zaštitnika iz prošlosti uspio sam se kasnije ponovno vratiti sveučilišnom životu. Revel je to razumio. „Provincijsko ozračje Italije pogoduje znanstvenim istraživanjima.“ Povjesničar prava i političkih ideja? Još čujem oca kako negoduje zbog tog mog kaotičnog puta. „Bio si odvjetnik pa novinar, što je još donekle prihvatljivo; ali sveučilišni nastavnik... Uvijek sve naopako!“ Nije se usuđivao to izreći, ali se nije slagao s mojim odabirom koji je smatrao čudnim, čak svojehlavim. „Ti si, zapravo, uvijek pomalo bio štreber.“ Nije posve pogriješio, no njemu u inat nisam to htio odmah priznati. Imao sam sreće. To ponovno vraćanje na fakultet ne događa se samo po sebi, pogotovo nakon tridesete. Francuska voli isključivo pravocrtno kretanje.²

Revel nije bio nimalo milosrdniji od mog oca. Nije poštedio ni velikog Stendhala koji nas je sve naveo da zavolimo Italiju. Na svakom mu koraku pronalazi pogreške: Stendhal daje svoje mišljenje o nekoj stvari a nakon nekoliko rečenica iznosi suštu suprotnost: najprije tvrdi da, za razliku od Francuza, Talijani nisu tašti; na drugom pak mjestu piše kako Talijani hitaju na premijere u *La Scali* kako bi se *pokazali*, dajući tako primjer taštine za koju je ranije tvrdio da ih ne odlikuje... Najzad, Italija uglavnom treba Stendhalu kao izlika da govori o Francuskoj. Revel se ponaša na isti način. Uostalom, zašto ne bi?

Ovo putovanje u srce talijanskog Juga moralo je imati drukčije ciljeve od ostvarenja sna na mjesecini, iako jedno ne isključuje drugo. Da mi to i nije nakana, *via*

2 Prije negoli sam odlučio napraviti taj iskorak, u svojoj smućenosti sam, da mi pomogne odlučiti, ponovno pročitao pismo koje je Tocqueville napisao prijatelju Kergorlayu u kojem spominje prijezir koji je prema njemu dugo iskazivala njegova obitelj. „Smatrali su me jadnim čudnim čovjekom, bez karijere, koji piše kako bi ubio vrijeme“ (pismo od 10. listopada 1836.). Ako je tako bilo i njemu...

Appia u svakom bi me slučaju mogla dovesti do velikih antičkih gradova koje danas turisti više ne obilaze, kao što su Terracina, Kapua, Benevento, Venosa, Taranto, Oria, Brindisi. Nekoć slavni, oni su oživjeli danas zaboravljene olimpske svjetove.

Trebao sam se pripremiti za putovanje. Na izlazu iz Rima, Via Appia Antica nije obilježena kao što je put za Compostelu ili Franačka cesta (*via Francigena*). Trebao sam je sâm pronaći. Uzeo sam stare priručnike, proučavao stare rimske ceste, kod svog knjižara nabavio tekst koji je 1745. napisao Francesco Maria Pratilli, *Della via Appia riconosciuta et descritta da Roma a Brindisi*, stručnu knjigu o konzulskoj cesti. Tako sam počeo putovati u svojoj sobi, po Pontinskim močvarama, nekadašnjoj Sretnoj Kampaniji (*Campania Felix*), suhim apeninskim klancima ili ravnicama Lukanije i Apulije, spaljenima od sunca. Duž Apijeve sam ceste lutao skupa s Horacijem kako bih stigao do njegove rodne Apulije. Uz pomoć nekoliko suvremenih karata brzo sam shvatio da je moguće rekonstruirati trag stare ceste koja se skriva ispod modernog prikaza ceste Appia Nuova, iako se na mjestima znatno udaljuje od nje.³ Talijani su zapravo tek djelomično očuvali trasu stare ceste. Ona danas ima čudan naziv, „SS 7“, Strada statale 7 (državna cesta 7). Doista, sudbina se poigrala kraljicom cesta (*regina viarum*); progutala ju je i učinila običnom SS 7. Sjećam se kad sam svoj plan prvi put naivno povjerio Micheli. „Htio bih proći cijelom Apijevom cestom.“ „Da, i?“ Za Talijane ona je obična cesta, kao što je i Aurelijeva, Kasijeva ili Salarijska. Slično kao što je u Francuskoj državna cesta 7 ili državna cesta 10.

Za mene je ona bila način da se vratim *korijenima*.

³ Za prilično točan prikaz ceste Appia Antica vidi internetsku stranicu www.straderomane.it

Rimljani su govorili da im treba dva tjedna brzog hoda da dođu od Rima do Brindisija. Ja sam za svaki slučaj trebao više dana, iako sam se pripremio za hodanje. Uzeo sam trenera, Karla, mladog sportaša, mišićavog poput gladijatora, koji je godinu dana dva puta na tjedan dolazio u moju kuću i trenirao me. Preporučila mi ga je kolegica s fakulteta. I ona je koristila njegove usluge. „To vam je neophodno.“ Nakon tog njenog komentara odmah mi je postalo jasno da je zadnji čas da se nešto poduzme prije konačne katastrofe.

Via Appia je bila najstarija cesta Zapada. Prije nje postojale su ceste koje su izgradili Egipćani, no one su bile strogo privatne, njima su se služili faraoni i njihove vojske. Rimljani su, njegujući duh javne države (*res publica*), gradili javne ceste (*viae publicae*), nazvane po konzulima koji su ih financirali. Prva je bila *via Appia*, koju je 312. pr. Kr. trasirao konzul Apije Klaudije Slijepi te je isprva povezivala Rim i Kapuu, glavni grad Velike Grčke. Nakon pobjede nad Pirom – onim na kojeg se odnosi „Pirova pobjeda“ – Hanibalom i plemenima Samničana, Rimljani su nastavili osvajanja prema jugu i izgradili Apijevu cestu do Jadranskog mora. *Via publica* obilježila je pobjedu čovjeka nad prirodom. Javne ceste počele su se posvuda graditi.

Svi putovi vode u Rim.

Rimska je ruka oblikovala polja, šume, planine, pa i rijeke Zapada i jednog dijela Istoka. Ako je neka dolina bila preskočena, stoljećima je ostala zapuštena. Na nekim mjestima, posebno na jugu Italije, u dnu doline ili na nekom zabačenom prijevoju, postoje još netaknuti ostaci tih ploča od vulkanskih stijena (*basoli*) koje označuju gdje je prolazila rimska cesta. To veoma tvrdo kamenje od leucita, poligonalnog oblika, bilo

je pomno raspoređeno tako da je tvorilo ravan i čvrst *pavimentum*.

Na neki je način cesta bila najveća zaboravljena umjetnička ostavština antičkog Rima, remek-djelo dostupno svima. Izvukla je ono najplemenitije iz temelja naše civilizacije. Trijumf djelatnog života (*vita activa*), kako bi Hannah Arendt rekla!⁴ Prema *Corpus Inscriptionum Latinarum* (17, 2, 666), kad je car Karakala odlučio obnoviti sve carske prometnice, „ceste i mostove uništene tijekom vremena“, proslavio se kao „svjetski mirotvorac“. Trebalo je nanovo otkriti to zaboravljeno djelo...

„Prestani smišljati izlike“, kaže mi Michela. „Voliš lutati, i to je sve.“

⁴ Hannah Arendt, *Condition de l'homme moderne*, Pariz, Calmann-Lévy, 1961. U hrvatskom prijevodu *Vita activa* (prev. djela *The human condition*), prevele Mirjana Pačić Jurinić, Višnja Flego, Zagreb, August Cesarec, 1991.